

Mputara Ubara Echiche N'utoasusu Igbo

Olachi Florence Okere

Ngalaba Amumamu Asusu Ala Naijiria na Lingwistiks
Alvan Ikoku Federal Koleji Keedukeshon, Owere Naijiria
08038002552 olaedo1976@gmail

Umjedemede

Okwu o bula mmadu kwuru na-enwe mputara site n'ihe onye kwuru ya bu n'obi na ka o siri huta ya. Edemede a nke isiokwu ya bu "Mputara ubara echiche n'utoasusu Igbo" lebara anya na mputara okwu ufodu ndi e nwere n'asusu Igbo kpom kwem. E lebakwara anya n'uzo di iche iche otu okwu si enwe mputara di iche iche. Nchocha a bu n'uche iziputa udi mputara di iche iche e nwere n'utoasusu Igbo tinyere ikowaputa echiche di iche iche ufodu okwu Igbo nwegasiri. Nchocha a bu nke oba akwukwo ebe nwa nchocha si nwete ufodu akwukwo ogugu na edemede nchocha ndi odee ufodu derela ihe yitere isiokwu nke a na ha. Ndi nchocha a ga-abara uru karisa bu Um akwukwo, ndi nkuzi ndi nchocha, wdg. N'ikpeazu, a turu aro ka ndi nchocha n'odiniihu lebazie anya n'isiokwu a ma choputa ebe o nwere oghere mejuo ya. Ka e mesiri nchocha a, a choputara na mputara bu ejewe aghaghi n'ihe gbasara asusu o bula, o kachasi n'asusu Igbo ebe bu mgbakwasu ukwu edemede a.

Ndubata

Asusu bu otu uzo doro anya mmadu na ibe ya ji akparita, kwupute mbunuuche ma gbokwaa mkpa diiri ha. Asusu e nwere gburugburu uwa kariri akari n'onuogu nke hira ahụ ikwu kpomkwem ole ha di. E nwere asusu Igbo, Bekee, Tiv, Urohbo, Awusa, Yoruba na ndi ozo ga. Mana n'ime asusu ndi a, e nwere ato ndi goomentu kwadoro kara ndi ozo ka ha buru asusu a ga-eji akuziri Um akwukwo ihe n'uloakwukwo praimari na sekondiri. Asusu ato ndi a bu Igbo, Awusa na Yoruba, mana asusu Igbo ka edemede a gbadoro ukwu na ya.

A bja n'ihe banyere asusu, e nwere udi ya di iche iche di ka ekwurunonu, ederede, mmeghari ahụ, wdg. A su o asusu, o ga-enwe mputara. Ya ka o ji di mkpa na okwu o bula e kwuru na-enwe mputara. o bu mputara okwu nwere ga-eme ka asusu a suru nwee nghota zuru okè. Ihe nke a putara bu na asusu na mputara na-agakorita onu iji mezue mbunuuche okwu na onu.

Ntuleghari Agumagu

E nwere ike ile mputara anya di ka echiche okwu nwere di ka ihe onye kwuru okwu bu n'uche kwue ya. E newekwara ike ikpo mputara nghotaokwu n'uzo mkpirisi. o bu otu n'ime ngalaba amumamu asusu no na lingwistiks nke na-amu maka nghota mkpuruokwu na ahiriokwu n'asusu. Mputara di ezi mkpa n'ih na o bu site na ya ka e si amata mputara okwu ma o bukwanu ahiriokwu o bula n'asusu.

N'otu aka ahụ, mgbe o bula a na-ekwu maka mputara, ihe a na-ebu n'uche na-abu uzo di iche iche e si ghota okwu e kwuru ma o bu mputara e nyere ya bu okwu. N'agbanyeghi nkowa ndi a, Anyanwu (2008) kwara mputara di ka amumamu gbasara nghota mkpuruokwu nke sonyere na ngalaba amumamu asusu sayensi lingwistiks. o gbakwunyekwara na mputara okwu o bula nwere na-agbadokari ukwu n'uzo mkpuruokwu, nkebiokwu na ahiriokwu siri nwee nghota.

N'uche Ndimele (1997:1) mputara so n'otu n'ime ngalaba lingwistiks na-ahụ maka nghota mkpuruokwu nwegasiri n'asusu. Lyons (1977) dere na nghotaokwu bu amumamu gbasara mmekorita di n'etiti mkpuruokwu, na etu e si emeputa nghota na-akowaputa etu nsirihu mmadu n'uwa si di, tinyere etu anyi si aghota onwe anyi na ndi ozo. Kempson (1977) n'otu aka ahụ kwuputara na nghotaokwu bu omumu gbasara mputara n'asusu, nhazi asusu, imezi okwu e kwuru n'onu na akara. o na-akowakwa maka mmekorita na-adị n'etiti ihe na-akowa ihe di ka mkpuruokwu, akara, na ihe ha nochitere anya ha n'uwa. Mputara ma o bu nkowa e nyere mkpuruokwu ma o bukwanu akara ndi ahụ na-eziputa nghota ha gasi n'otu n'otu.

Udemmadu (2018:1) kwara nghotaokwu di ka mkpuruokwu e ji akowa ngalaba amumamu na-ahụ maka mputara, nghota ma o bu echiche di n'okwu. Ejele (2003) mere ka a mata na nghotaokwu di ka

ngalaba sayensi asusu na-eleba anya na nghota digasi n'okwu. o gbakwunyere na okwu o bula mmadu kwuru nwere nghota na-esochi yaazu.

Myiwere

Myiwere di ka Anagbogu, Mbah na Eme (2010:227) dere na e nwere ike ile ya anya uzọ abuo. Nke mbu bu otu mkpuruokwu nwere kara otu mputara ma o bu iwere ya di ka nghota digasi iche iche n'onwe ha n'otu usoro. Ihe nke a na-akowa bu na otu okwu nwere ike nwee otu nsupe na usoro mkpopta n'agbanyeghi na nghota onwere nwere ike kara otu, abuo ma o bu kara.

Crystal (1997:185) n'ime Ndimele (1995:50) na-akowa na o rara ahụ imata ndiche n'etiti ubara echiche na myiwere. N'okwu ya, myiwere bu okwu gbara okpurukpu n'amumamu nghotaokwu nke nwere otu usoro ma nwee nghota di iche iche.

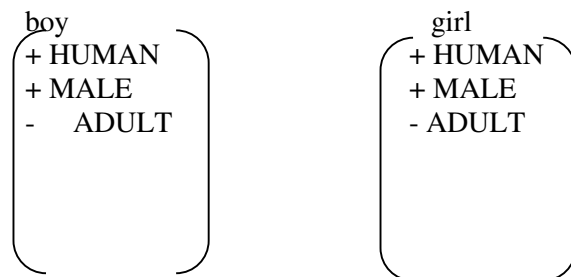
N'aka nke ozo, myiwere di ka Udemmadu (2018) si kowaa bu mgbe mkpuruokwu di iche iche bjara yie onwe ha n'udidi na mkpopta mana nghota ha abiazie diri iche iche. Omumaatu ndi o nyere na Bekee bu ndi a; 'bank' nke mputara ya nwere ike ibu uloku ma o bu akuku ikpere mmiri. 'Bachelor' nke mputara ya newkara ike ibu okokporo ma o bu nzere mmuta.

SPILC (1985) n'ime Udemmadu (2012) dere na myiwere bu mkpuruokwu di iche iche nwere otu nsupe, otu uda, otu mkpopta ma sitekwa n' otu nkejiasusu, mana ntola na nghota okwu ha di iche iche.

Okpurukpu Okwu ndi Mputara Isiokwu

Mputara okpurukpu okwu/Echiche Nkiti: udi mputara a na-akowa na etu echiche otu mkpuruokwu di na-abukari etu nghota ya si di. Nke a putara na o bu etu echiche ahụ a kpoputara ma o bu e kwuputara aha ya bu ihe na-akpolite mmuo onye na-ege nti. Iji maa atu; 'ewu' bu anu ulu nwere ukwu ano a maara amara na-ata ahijia na-eje ije nwayo nwayo. Ozo kwa, echiche 'onye nne' bu nwaanyi tozuru okè n'ihe e ji mmadu eme, wdg.

Ndimele (2007:40) dere na mputara okpurukpu okwu oge ufodu na-abu mkpuruokwu nwere echiche nkiti, ihe a mabu ama na kwa ozuru agburu onu. o gbakwunyekwara na mputara okwu o bula n'akwukwo okowaokwu anaghi agbanwe agbanwe. O nweghikwa ike ime ka a hapu imata ihe okwu ahụ bu site n'uda ya n'ebe onye na-ekwu okwu ma o bu n'ebe onye na-ege no. o gara n'ihu kwue na, agburu o bula na-asu ma na-anu otu asusu na-aghota mputara okwu o bula e kwuru. Iji maa atu; 'boy' n'asusu Bekee. Na nkowa ya, udi echiche a n'ebe mkpuruokwu a bu 'boy' zuru uwa onu ma buru ihe a ga-eji tulee agwara echiche ha. Ima atu; e nwere ike iji mputara 'boy' tulekorita mputara 'girl' di ka:

Nsirinwete: Ndimele (2007)

Nkowa Ndimele (2007) n'echiche ndi e gosiputara n'elu ebe a na-akowaputa echiche mkpuruokwu ndi ahụ n'ihu na o buru na agwara echiche mkpuruokwu ndi ahụ bu (+), o gaghị abuzikwa (-). Ihe nke a putara bu, okwu a na-atule bu ihe a na-elekwasikari anya n'ebe ndi na-asu asusu ahụ no. N'otu aka ahụ, Leech (1980:11) mere ka a mata na udi mputara a na-enyetu nsogbu nghota ma burukwa echiche di oke mkpa n'ebe asusu di, nke na o nweghi onye nwere ike ikowanwu ihe bu asusu n'ejighi ya. Ozo kwa, o kwuputara na. udi echiche a kacha di mkpa na mkparita uka. O kwukwara na agburu o bula na-asu otu asusu kwesiri inabata mputara okwu o bula ha kwuru, ebe o bu na ha nabatara usorookwu asusu ahụ.

Mputara Nsinandikọ (Collocative/Associative meaning)

Echiche nsinandikọ dī ka Anagbogu, Mbah na Eme (2010) siri kowaa bụ echiche na-elebakarị anya etu mkpuruokwu na ibe ya si agakorita onu. N'okwu ha, ha sirị na ụdị echiche a na-agbakarị mkpị ma ọ bụ nke na-adị n'ụdị nkukwughu mgbe ọ bụla a kpọrọ ọtù aha, nke ọzọ abia weputachaa echiche nke ọzọ. Mkpuruokwu ndi ahụ na-agakorita onu bụ ndi a:

nne na nna
oke na nne
akị na ụkwa
okwu na ụka
ọka na ube
ogụ na mgbu
onwa na kpakpando

Mputara Nsina (Connotative meaning)

Nke a na-abukarịechiche e sitere na mgbaatị echiche ma ọ bụ mgbanwe sitere na nghota dību adị e siri n'ufodu mkpuruokwu nwete (Anyanwu 2008). ọ gbakwunyere na ụdị echiche a na-agbanwe agbanwe site n'aka otu onye rue onye ọzọ, agburu na agburu, wdg. ọzọ bụ na ụdị echiche nwekwara ike dī n'ụdị atumaatukwu dī ka echiche nsina '**ezi**' bụ iru oke unyi, '**mbe**' bụ igho oke aghugho, '**nwata akwukwo nwaanyi**' bụ ime ihere, '**mkpi**' bụ akwamiko, wdg.

Mputara Mmetuta (Affective meaning)

ụdị echiche a bụ nke a kowaputara site n'echiche onwe, ya bụ, aha e nyere ihe dī ka e siri huta ya n'onodu a hutara ya bụ ihe. Aha ihunanya sonyere n'echiche mmetuta na nghotaokwu. İma atụ, dī na nwunye nwere ike izarita aha ihunanya ndi a; odimnobi, onye nke m, ihunanya m, uto m, wdg. iji gosi ihunanya ha nwere n'ime onwe ha (Anyanwu 2008). Nwa nwekwara ike iza nna ya 'Sir' iji gosi mmetuta o nwere n'ebe nna ya no, nakwa nkwanere ugwu so ya, wdg.

Echiche Eziokwu

Nke a bụ ụdị echiche mkpuruokwu nke na-eleba anya n'uzo dī iche iche e si eziputa ma ọ bụ gosiputa mkpuruokwu n'ozuzu okè. Echiche mkpuruokwu ndi a na-adikarị n'ogo dī icheiche na gburugburu ala anyi. İji maa atụ:

okụ na mmiri
elu na ala
dī na nwunye
osa na uze
nnunu na akwu
ututu na atụ
achicha na mmanya
mma na ogu
eluigwe na ala
oso na ije, wdg.

Ọzọ kwa, e nwere ike ihuta mputara nsinandikọ dī ka echiche otu mkpuruokwu na-eweputa karia ihe e bụ n'uche. ọ na-agbanwe agbanwe dī ka chi ya siri kee ya. Ha gbakwunyere na ụdị echiche a na-emetuta okwu a bụ 'seu' n'asusu Bekee. İhe onye na-ekwu okwu ma ọ bụ onye na-ege ege bu n'uche ma ha nū ya ma ọ bụ kwue ya na-abukarị mputara agburu ahụ ma ọ bukwanu omenala ahụ site n'ụdị nkwekorita ha nwere.

Oge ufodu, mmadu nwere ike kwue okwu iji mee ka aguru nke onwe guo onye ọ na-agwa okwu ndi na-amu ma na-anukwa otu asusu (Barnwell 1980). Mputara nsinandikọ dī ka Crystal (1997:69) siri kowaa bụ echiche na-ekwu maka mkpuruokwu ndi ahụ na-agakorita onu oge ọ bula. N'okwu ya, ọ sirị na ụdị echiche a bụ ụdị echiche mkpuruokwu na-eziputa ihe a turu anya ya n'okwu site n'iwu ọ na-edobe. ọ gbakwunyere na okwu ndi ahụ na-agako onu ka a na-akpo ntugwa ya na ibe ya, İma atụ:

oke na ngwere,
esekere na edima,

ara na obi, wdg.

Nsogbu Nchọcha

Ọ bụ eziokwu na ndị Igbo n'ọnwe ha na-asụ asụsụ Igbo amachaghị na okwu ụfọdụ ha na-ekwu nwere ike ịrị n'otu ụdị, nwee otu ụda nakwa otu mkpọputa ị ka ọ ị ụgbu a. Mgbe e nwere nghọta ị iche iche banyere otu okwu ndị ahụ na-eziputaghị ya ma ọ bụ tinye akara ụda n'okwu ndị ahụ, nke a nwere ike iwete mgbagwoju anya n'ebe mmadụ na ibe ya nọ. Ya mere o ị ị mkpa na onye ọ bụla ga-agba mbọ ziputa nghọta okwu ị iche iche nwere ị ị mee ka o doo mmadụ anya, ọ kachasi n'okwu ndị ahụ nwere otu ụda na mkpọputa. Site na nziputa nghọta okwu ndị ahụ nwere ga-enye aka ka asụsụ Igbo na-eto ma kwurū chīm, tinyere ịmubanye akpaokwu ya, nke ga-abara ndị na-edede akwukwọ akpa okwu nnukwu uru.

Ọtụtụ ndị odeemeela nchọcha gbasara myiwere, mana enwebeghị onye megoro nchọcha gbasara myiwere ndị metụtara akukū ahụ na ndị metụtara mkparịtaụka ọha. ọ bụ ụdị ọnọdụ a kpaliri nwa nchọcha imekwu nchọcha n'isiokwu a ị ị hụ na e mechiri oghere a ndị nchọcha ndị ọzọ hapurū, ka e nwere ike belata oke mgbagwoju anya a na-enwe n'okwu ndị nwere echiche abụọ ma ọ bụ karia n'asụsụ Igbo.

Mbunuuche Nchọcha

Nchọcha nke isiokwu ya bụ “Mputara ụbara Echiche n'ụtoasụsụ Igbo” bụ n'uche ihe ole na ole ndị a:

- iv. Ịmata ihe bụ myiwere,
- v. Ịchọputa myiwere ndị metụtara akukū ahụ na ndị metụtara mkparịtaụka ọha,
- vi. Ịkọwaputa mputara myiwere ị iche iche.

Uru Nchọcha

Ndị nchọcha a ga-abara uru bụ ndị a:

- **Ụmụafọ Igbo:** Nchọcha a ga-abara onye ọ bụla bụ onye Igbo uru n'ihị na ọ ga-eme ka ha hapu ị na-enwe mgbagwoju anya na mputara okwu, ọ kachasi ndị nwere otu ụda n'ebughị akara ụdaolu.
- **Ndị nkuzi ọmụmụ asụsụ Igbo:** Nchọcha a ga-abụ ezi uru nye ndị niile na-akuzi ọmụmụ asụsụ Igbo n'ihị na, ọ ga-eme ka ha mata mkpa ọ ị n'ikuzi akara ụdaolu.
- **Ndị ọchọcha:** Nchọcha a ga-abara ndị ọzọ na-eme nchọcha yitere isiokwu a uru n'ihị ọ ga-abụ ihe nwere anya na nchọcha ha na-eme. ọ ga-emekwa ka ha mata mpaghara ọzọ ha ga-eleba anya malite n'ebe nke a kwusiri.
- **Ụmụ akwukwọ:** Nchọcha a ga-abara Ụmụ akwukwọ uru n'ihị na ọtụtụ n'ime ha amaghị na otu okwu nwere ike nwee karia otu mputara. ọ ga-emekwa ka echiche ha gbatikwue n'ihe banyere ụtoasụsụ Igbo.
- **Ndị na-amụ asụsụ Igbo ị ka asụsụ nke abụọ (L2):** Nchọcha a ga-abakwara ndị na-amụ asụsụ Igbo ị ka asụsụ nke abụọ ha uru. ọ ga-emepekwu anya ha n'ịmata na asụsụ Igbo tozuru òkè n'ihe e ị asụsụ eme. ọ ga-eme ka amamihe ha bawanye n'ihe gbasara asụsụ Igbo. ọ ga-enyere ha aka ịmụta ya bụ asụsụ Igbo nke ọma.

Myiwere ndị Metụtara Akukū ahụ

U/N	Mkpurukwu	Mputara 'a'	Mputara 'b'
1.	Akpiri	Irịo ihe	Nke e ị elo nri
2.	Anyanwa	Oghere na ndudu	Ihe e ị ahụ ụzọ
3.	Ara	Isi mgbaka	Nke e ị azulite nwa
4.	Àzú	Igbanwe ego na ihe	Nke e ị akwọ nwa/akukū ahụ mmadụ
5.	Ìkè	Ikeri ihe	Ihe e ị anọ ọdụ
6.	Isi	Okwa ị elu	Ihe na-ebu ahụ mmadụ,
7.	Obi	Ebe obibi ọhụrụ	Ihe ị mmadụ ndụ
8.	Olu	Nke e ị abụ abụ	Ihe ịdere isi mmadụ
9.	Ọdụ	Njedebe ihe	Ihe ikpeazụ
10.	Ọnụ	Oghere egwuru egwu	Ihe e ị ekwu okwu

Myiwere ndi Metutara Mkpaitauka oha

U/N	Mkpurukwu	Mputara 'a'	Mputara 'b'
11.	Akwukwo	Nke a na-agu agu	Akwukwo nri
12.	Aku	Ihe e ji egbu anu	Ima ura/iku ihe
13.	Achicha	Oriri nso	Nke e ji anu tii / agba akwukwo.
14.	Akwà	Ihe ndina	Ihe e ji agafe ebe mmiri di
15.	Ala	Mmuo	Azuokwu elu
16.	Akpati	Ihe e ji akwaju efe	Ihe e ji eli onye nwuru anwu
17.	Eriri	Ihe na-ejikọ nne na nwa	Nke e ji agbasa akwà
18.	Ekpo	Osisì apiri api	Ikpochasì ihe
19.	Ezi	Mbara ama	Ngosi
20.	Èké	Ike ngwungwu	Aha ahia
21.	Ígwè	Ihe e ji aru ulo	Nke e ji enyere ndu aka a na-agba agba
22.	Ìkpé	ogbakọ mkpezi esemokwu	Aha mmadu
23.	Ígbá	Ikunyere mmadu bool	Igba ogwu
24.	Mgbọ	Nke e ji eme mpu ule	Ihe nchekwa onwe
25.	Ozu	Ihe adighi ndu	Inwe nnukwu ego
26.	Onye ike	Ngwa e ji ebi n'ulo	Ime ihe siri ike
27.	Oyi	Adighi oku	E jighi ahụ / ahụ oku
28.	Ogu	Aha mmadu	Mmuo ndi Igbo
29.	Onyinye	Aha mmadu	Igosi afo oma
30.	Uru	Ihe na-enweghi okpukpu	Nke a na-enwete n'azumahia
31.	ogwu	Mgborogwu	Nke e ji agwo oria
32.	Ọlà	Ahaaka	Mgba aka
33.	obara	Nke di mmadu n'ahu	Nke e ji egosiputa agughi ocha
34.	omu	Ihe osisi nkwi na-amiputa	Ihe e ji amuchasi mma, ogu, wdg.
35.	Uche	Aha mmadu	Echiche
36.	Úgwú	Ndagwurugwu	Aha mmadu
37.	uzo	Ama bekee	Nke e ji emechi ebe obibi
38.	Tebuul	Ihe e ji adosa ihe	Nke e ji aru mgbako na mwepu

Nchikota

Site na nchocha e mere, nwa nchocha ziputara mputara myiwere okwu ndi e nwetere n'uzo puru iche. A choputara na e nwere myiwerendi metutara akuku ahụ mmadu nandi e ji akparita uka oha. Ndi metutara akuku ahụ gunyere isi, obi, anya, ara, wdg. Ebe ndi metutara mkpaitauka oha gunyere: okwu, akwukwo, ozu, wdg.

A choputakwara udi mputara di iche iche e nwegasiri na ka ha si metuta okwu a na-ekwu ekwu site n'onodu e jiri kwue ya.

Aro

Nwa nchocha na-atu aro ka ndi nkuzi omumu asusu Igbo na mahadum di iche iche jisie ike na-akuzi utasusu Igbo, ka e site na ya rutu aka na mputara na myiwere n'uzo puru iche. Umụ akwukwo n'onwe ha gbaa mbọ na-eleba anya n'ufodu akwukwo ndi a na-ebiputa, o kachasi n'oge a maka ufodu ihe ndi ga-enyere ha aka juru eju bara abara. Ndi ome nchocha kwesiri ileba anya na mpaghara myiwere ndi ozo di ka ndi metutara osisi, mmiri, wdg, site n'ime etu a, o ga-enyere ndi nchocha ndi ozo aka n'odinihu inwete ihe nlere anya ga-enyere ha aka na nchocha ha na-eme.

Aro ozo bu ka ndi na-ebiputa akwukwo jisie ike na-ebiputa akwukwo ndi a n'asusu Igbo na Bekee. Nke a ga-eme ka ihe nlere anya udi nchocha a hapu ibu nsogbu.

Edensibịa

- Anagbogu, P.N., Mbah, B.M., & Eme, C.A. (2010). *Introduction to linguistics* (2nd ed). Awka: Amaka dreams.
- Anyanwu, O. (2008). "Essentials of semantics na Mbah na Mbah (ọh). *History of linguistics and communication: A festschrift in honour of Professor P.A. Nwachukwu*. Enugu: Paschal communications. Ihu 186-201.
- Anyanwu, O. (2008). "Essentials of semantics" na Mbah na Mbah. *History of linguistics and communication: A festschrift in Honour of Professor P.A. Nwachukwu*. Enugu: Paschal communications. Ihu 186-201.
- Barnwell, K. (1980). *Introduction to semantics and translation*. New York: Crowell.
- Crystal, D. (1997). *The Cambridge encyclopedia of language* (2nd ed). Cambridge: Cambridge University press.
- Ejele, P.E. (2003). *Semantics, lexic structure and lexic relations*. Aba: National Institute for Nigerian Languages.
- Kempson, R.M. (1977). *Semantic theory*. Cambridge: Cambridge University press.
- Leech, G. (1980). *Semantics*. London: Penguin books.
- Lyons, J. (1977). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University press.
- Ndimele, O.M. (1997). *Semantics and the frontiers of communication*. Port Harcourt: University of Port Harcourt press.
- Ndimele, O.M. (2007). *Semantics & the frontiers of communication* (2nd ed). Port Harcourt: University of Port Harcourt press.
- Udemmadu, T.N. (2012). "Mputaraokwu n'asusu Igbo" n'Ọjà. *An International Journal of Igbo, African and Asia studies*, Nnamdi Azikiwe University, Awka: Apple Books press. Ihu 126-135.
- Udemmadu, T.N. (2018). *Ọmụmụ nghọtaokwu (semantics)*. Onitsha: Durability prints.